

A metaforikus jelentés nyelvtanvezérelt megközelítése*

1. Hol a nyelv helye a kognitív metaforakutatásban? (Problémafelvetés)

A metaforakutatás a kognitív nyelvészetben másodlagosnak tekinti a nyelvet a gondolkodáshoz képest. A fogalmi metaforaelméletben az a nézet kanonizálódott, hogy a metafora „helye” nem a nyelvben, hanem a fogalmi megismerésben azonosítható, ezért a nyelv metaforikus kifejezései pusztán felszíni megvalósulásai (Lakoff 2006 [1993]: 186), illetve explicit manifesztációi (Kövecses 2010: 7) a tartományok közötti fogalmi leképezéseknek. Az ezredforduló után azonban egyre határozottabban mutatkozik meg a fogalmi megközelítés elégtelensége: (i) a tartományok közötti leképezés nem alkalmas a konkrét nyelvi adatok metaforikusságának megállapítására és körülhatárolására, továbbá (ii) a metafora fogalmi elmélete az idealizált megismerő elme fogalmiasító műveleteit és struktúráit tematizálja, amely az ezredforduló utáni, jóval kiterjedtebb, a megismerés társaskulturális aspektusát is integrálni kívánó, valamint az ezen aspektusnak közeget biztosító nyelvre nagyobb hangsúlyt helyező kognitív kutatások számára túlságosan szűknek bizonyul (l. Strugielska 2014: 106–9).

Ezt a kettősséget Alice Deignan a nyelv iránti kétélű attitűdként értelmezi: „a kognitív tradícióban belüli kutatók lekicsinylően bánnak a nyelv jelentőségével, azzal érvelve, hogy a nyelv másodlagos a gondolkodáshoz képest, mégis a nyelv függvényében tudják fejleszteni elméletüket és ismereteiket” (Deignan 2008: 151). Fontos tehát leszögeznünk, hogy a napjainkban tapasztalható reorientáció a kognitív metaforakutatásban nem paradigmaváltásként értelmezendő: csak elvértve találkozhatunk olyan radikális állásponttal, amely teljes mértékben elkülönítené a fogalmi struktúrákat a metafora nyelvészeti vizsgálatától (vö. Steen 2007: 108, ahol az előbbi a pszichológia, az utóbbi a nyelvtudomány feladata), jellemzőbb a fogalmi és a nyelvi vonatkozások egymást kiegészítő, integráló szemlélete. Mindez összhangban van a funkcionális kognitív nyelvészet manapság megfigyelhető decentralizációs, devolúciós tendenciájával (Strugielska 2014), amely a kanonizálódott monolitikus elméleti megközelítések revízióját a nyelv különbö-

* A tanulmány az I. Finn–Észt–Magyar Kognitív Nyelvészeti Konferencián Turkuban megtartott előadás szerkesztett és bővített változata. A kutatást az OTKA K 100717. számú Funkcionális kognitív nyelvészeti kutatás című projektje, valamint a Magyar Tudományos Akadémia posztdoktori kutatói ösztöndíja támogatta.

ző közegekben megfigyelhető funkcionálásának kutatásával kezdeményezi, alulról felfelé (az adatoktól az elméletig) haladó modellalkotást szorgalmazva. Ezt a tendenciát kvantitatív fordulatnak is nevezik, amely a nyelvi adatok mennyiségi elemzését, statisztikai módszerek használatát tűzi ki célul, eközben azonban nem utasítja el az elméletközpontú kutatásokat sem, összhangban a használatalapúsággal (Janda 2013: 1–4).

A metaforikus nyelvi kifejezések kutatásának másik motivációja – a devolúciós tendencia általános hajtóereje mellett – az a tény, hogy a metaforikus fogalmi struktúrák kutatásához viszonyítva még mindig nagyon keveset tudunk arról, milyen nyelvi tényezők járulnak hozzá a metaforizációhoz (Feist–Duffy 2015: 635), azaz milyen nyelvi szerkezetek és miként működnek közre a metaforikus jelentés kialakulásában. A szóközpontú (pontosabban lexikáliselem-központú) magyarázatok dominálnak a kutatásban, jóllehet rendre megfogalmazódik, hogy a vizsgálat tárgyaként a komplex nyelvi struktúrákat (sematikus konstrukciókat) lenne célszerű választani az izoláló megközelítés helyett (Feist–Duffy 2015: 637). Úgy tűnik tehát, hogy a nyelvi metafora kutatása napjainkban is „fehér foltja”, elhanyagolt területe a metaforakutatásnak a kognitív nyelvészetben, miközben mind a kutatási tendenciák, mind a metafora alaposabb megértése nélkülözhetlenné teszi e fehér folt feltérképezését.

Ebben a tanulmányban annak bemutatására törekszem, miként lehetséges a nyelvi szerkezetek grammatikai szerveződéséből kiindulva magyarázni a metaforizáció szemantikai jelenségét. A grammatikai magyarázat eszközeként Ronald Langacker kognitív nyelvtani keretét választottam (Langacker 2008 alapján), az ugyanis a konstruálás jelentésalkotó műveletei, valamint az e műveletekben érintett szerkezeti tényezők alapján elemzi a nyelvi kifejezéseket, így részletesen kidolgozott eszköztárat kínál a nyelvi adatok vizsgálatához, egyben lehetőséget biztosít a metafora fogalmi és nyelvi-szemantikai-szerkezeti aspektusának összehangolt kutatására. A tanulmány kiindulópontként azokat a magyarázatokat, modelleket vázolja fel és értékeli, amelyek a metafora nyelvi megjelenését tematizálják a kognitív nyelvészet területén (2). Ezt követi a kognitív nyelvtani javaslat bemutatása, amely a profilmeghatározás műveletével magyarázza a metaforikus konstruálás séma-rekonfigurációs folyamatát (3). A javaslat módszertani produktivitását egy esettanulmányban vizsgálom: a *megtámad-* igető korpuszbeli előfordulásainak elemzése azt mutatja, hogy a nyelvtanvezérelt metaforakutatás legfőbb eredménye a metaforikus jelentés sematikus mintázatainak korpuszalapú leírása (4). A tanulmány a kutatás eredményeinek összegzésével zárul (5).

2. Nyelvtanalapú vagy nyelvtanvezérelt? (Létező elméletek)

Több olyan modellt is számon tart a kognitív metaforakutatás, amely a metaforikus kifejezések szerveződését vizsgálja. Ezekben közös, hogy miközben a metafora grammatikai struktúráját és/vagy mintázatait vizsgálják, nem a nyelvi szerkezetből, hanem egy elméleti modellből, elsősorban a tartományok közötti leképezésből indulnak ki. Tehát a metaforát a kanonizálódott fogalmi elmélet alapján

határozzák meg, deskriptív elemzésük pedig az így értelmezett metaforikus konceptualizáció nyelvi megvalósulását kíséri meg feltárni. (Ezt a metodológiát csupán a későbbiekben bemutatandó Steen-féle megközelítés nem érvényesíti, az ugyanis más szemantikai tényezőtől [a nem betű szerinti hasonlóságból] eredezteti a metaforikus nyelvhasználatot.) Ezért a Tognini-Bonelli (2001, l. még Deignan 2008: 155–6) által bevezetett módszertani megkülönböztetés mintájára a létező elméleteket nyelvtanalapú elméleteknek, magyarázatoknak tekintem: egy meglévő elméleti kereten belül törekednek arra, hogy modellálják a metaforikus jelentés nyelvi szerveződését. Ezek a magyarázatok tehát elméletvezéreltek (hiszen a választott elmélet határozza meg a nyelvi adatok kezelését), a nyelvtani elemzés pedig elsődlegesen az elméleti modell empirikus adekvátságát hivatott alátámasztani. A tisztán elméletközpontú megközelítés deduktív jellegű (Steen 2007: 27–46): az állandónak tételezett fogalmi struktúra alapján azonosítja és értelmezi a nyelvi adatokat, majd az azonosítás és az értelmezés lehetőségességéből a fogalmi struktúra realitására következtet. Az alább bemutatott magyarázatok korántsem tekinthetők tisztán elméletvezérelt konstrukcióknak, részben mert a nyelvtani modellalkotás William Croft és Gerard Steen esetében többféle alternatív konceptuális struktúrának megfeleltethető, részben pedig mert a vizsgált magyarázatok (különösen Karen Sullivan modellje) törekednek a metaforikus jelentés különféle mintázatainak az azonosítására. Mégsem tisztán induktív, nyelvtanvezérelt megközelítések: előfeltételezik a metafora elméleti magyarázatát (akár tartományok közötti leképezésként, akár klasszikus fogalmi metaforaként, akár nem betű szerinti hasonlósággént), a nyelvi kifejezéseket pedig rendre az elméleti előfeltevések alapján értelmezik.

2.1. Tartományok közötti leképezés egy dependens predikációban (Croft)

Az első nyelvtanalapú, rendszerszerű magyarázat William Croft nevéhez fűződik. Elméletének központi állítása (Croft 1993: 358–9), hogy a metafora mint tartományok közötti leképezés dependens predikációval jelenik meg a nyelvhasználatban, és az autonóm összetevő kezdeményezheti a leképezést a dependensben. A konstruálás folyamatában azokat a nyelvi szerkezeteket, amelyek jelentését más nyelvi szerkezetek specifikálják, dolgozzák ki, dependens (függő) komponenseknek tekinti a kognitív nyelvtan, míg azokat az összetevőket, amelyek jelentése más szerkezetek közreműködése nélkül is létrehozható, autonóm (önálló) komponensként elemezhető (Langacker 1987: 300, 2008: 199).

A metafora tehát több összetevő egymásra hatásából áll elő egy összetett szerkezetben: a hatóköre a dependens predikáció és az autonóm predikáció, amelytől a dependens predikáció függ, más összetevőkre a szöveggörnyezetben nem terjed ki a metaforizáció (Croft 1993: 361). Az alapelv érvényesítése metaforikus igei szerkezetekben nem problematikus: *kijött a kómából, depresszióba esett*, ezekben a dependens összetevő az ige, vagyis a főnévi összetevő idézi elő a tartományok közötti leképezést. Az adverbiális konstrukciók (*pizkosul káromkodott*) már nem

ennyire egyszerűek, ezekben a szerkezetekben ugyanis a lehorgonyzott ige autonóm a határozószói esetben kerülő névszóhoz viszonyítva képest, ezért a határozói funkciójú komponens kezdeményezi a metaforikus tartomány leképezését.

A következő szerkezetekben még bonyolultabb a fenti alapelv érvényesülése: *a folyó szája, az esernyő karja, családfa, a makk csészéje*. Ezeknél a kifejezéseknél a birtokos esetben álló összetevő az autonóm. A *száj*, a *kar* relációs főnevek, mert a TEST mint egész egy részét helyezik előtérbe. Langacker (1987: 185) szerint ezek a jelentésszerkezetek nem az egészlegességet helyezik a figyelem előterébe, vagyis nem a TEST fogalmát, amely csak a háttérben, másodlagos fogalmi összetevőként aktiválódik. Az egész mint másodlagos figura hozzáférhető, tehát relatíve szaliens alszerkezet, ugyanakkor a rész, amelyet a birtokos szerkezet előtérbe helyez, nem annyira szaliens alszerkezete az egésznek, mint amennyire az egész szaliens a rész számára. Vagyis a *száj* fogalmilag jobban függ a *folyó* jelentésétől, és a *folyó* autonómabb a *száj*hoz viszonyítva. Ezért a *folyó* kezdeményezi a tartományok közötti leképezést a *száj* számára.

A *családfa* kifejezés esetében a főnévi előtag szimbolizálja azt a bázistartományt, amely az utótag fogalmi profilja. Ez a szerkezet hasonlít a rész-egész viszonyhoz: a bázistartomány (a CSALÁD) egészként véve nagyon szaliens alszerkezete a profilált fogalomnak, miközben a profilált fogalom (a FA) nem annyira szaliens alszerkezete a bázistartománynak. A *család* kidolgozza egy jóval szaliensebb alszerkezetét a *fa* főnévnek (olyan fa, amely a család tagjaiból áll elő), a *fa* azonban nem dolgoz ki egy ennyire szaliens alszerkezetet a *család* jelentésszerkezetében. Az utolsó példában a *csésze* a *makk*hoz való, ezért a *makk* kidolgozza egy szaliens alszerkezetét a *csészének*; de a *makkot csésze* nélkül is konceptualizálhatjuk, ezért a *csésze* kevésbé szaliens alszerkezetet dolgoz ki.

Jól látható, hogy a fogalmi autonómia/függőség nem abszolút, hanem relatív tényezők a leírásban. Ez egyfelől kellő rugalmasságot biztosít a különböző szerkezeti sémák elemzéséhez (hiszen mindig az adott szerkezetben dől el, melyik komponens funkcionál autonómként, illetve dependensként), másfelől azonban a metaforizáció alapelve e modellben csak az egyes szerkezetek kvalitatív elemzésével biztosítható, amely megnehezíti kiterjedt mintázatok sematikus modellálását.

Megjegyzendő továbbá, hogy az alapelv (az autonóm összetevő kezdeményezi a dependensben) motiváltsága homályban marad a kifejtés során. Croft (1993: 360) megjegyzi, hogy nem állítható általánosan, hogy a dependens összetevő a metaforikusan interpretált összetevő, de a felvetést vizsgálhatónak tekinti. Nem világos azonban, hogy a metaforikus interpretáció megfeleltethető-e a fogalmi metaforaelmélet leképezési viszonyainak. Amennyiben igen, úgy az autonóm összetevő lenne a forrástartomány grammatikai megfelelője (hiszen az kezdeményez, tehát annak segítségével értjük meg a dependens összetevőt). Croft elemzései ezzel ellentétes következtetést engednek meg, és ez lényeges pontja a magyarázatának: nem azt állítja, hogy az autonóm komponens a forrástartomány, a dependens pedig a céltartomány (noha ez következne a fogalmi leképezések elméletéből), sőt kifejezetten elutasítja ennek a generikus elvnek az a priori elfogadását, további vizsgálatokat tartva szükségesnek. Ha megnézzük az általa vizsgált eseteket, éppen a dependens szerkezet feleltethető meg a forrástartománynak: A KÓMA TARTÁLY,

A CSALÁD NÖVÉNY, A FOLYÓ EMBERI TEST. Croft elmélete mégis a fogalmi metafora-elmélet által motivált magyarázatnak tekinthető azáltal, hogy a metaforát fogalmi tartományok közötti leképezésnek tekinti, nyelvi szerkezetként pedig nem egyenrangú összetevők egyirányú viszonyaként mutatja be az autonómia-dependencia elv alapján, vagyis a fogalmi metaforák sokat kritizált egyirányúsága Croftnál is implicit jellemző. Magyarázatának legfőbb erénye, hogy felveti a szisztematikus grammatikai elemzés lehetőségét, ám a reflektálatlan elméletalapúság, továbbá a központi tényező (autonómia/dependencia) relatív jellege következtében nagy mennyiségű nyelvi adat induktív kezelésére nem alkalmazható.

2.2. Fogalmi metafora grammatikai konstrukcióban (Sullivan)

Croft (1993: 360) végiggondolandó hipotézisnek tekinti, hogy a dependens elem a metaforikusan értelmezett összetevő. Mivel a fogalmi metaforaelmélet szerint a forrástartomány könnyebben feldolgozható, annak a segítségével értjük meg a céltartományt, ebből következik, hogy a forrástartományt az autonóm kifejezés valósítja meg nyelviileg, a céltartományt pedig a dependens összetevő.

Karen Sullivan (2009) ezzel szemben azt állítja, hogy a korpuszbeli kifejezésekben a dependens összetevő szimbolizálja a forrástartományt, az autonóm/dependens mintázat és a céltartomány/forrástartomány mintázat korrelációja tehát széles körű és szabályos (Sullivan 2009: 61). Sullivan egyértelműen az autonómia-dependencia grammatikai tényezőjét tekinti olyan szempontnak, amellyel megragadható a metaforikus jelentés nyelvi mintázatba rendeződése az általa vizsgált korpusz adataiban.

Ez a leírás a grammatikailag-szemantikailag könnyen elemezhető esetekben (a lehorgonyzott ige és nominális [*hív a mozi*], a hagyományos minőségjelzős szerkezet [*késérő gondolatok*], a kopulakonstrukció [*a szakszervezeti mozgalom nehézkes út volt*]) jól működik, mert egyértelmű a dependens szerkezet meghatározása. De vannak problémás esetek, ezek a következők.

- i. Birtokos szerkezet: referenciapont-konstrukcióként (Langacker 2008: 83–4, Tolcsvai Nagy 2013: 255–67) egyértelműen a célpont, vagyis a birtok a dependens, hiszen annak fogalmi elérése feltételezi a referenciapont feldolgozását. A vizsgált példákban a birtok funkcionál forrástartományként (*a folyó szája, az érvelés megalapozása*), amit a Croft által kidolgozott, a relációs főnevekre vonatkozó magyarázat is támogat. Meggondolandó azonban, hogy a birtokra referáló összetevő a birtokos szerkezetben elsődleges figuraként, azaz trajektorként funkcionál (Sullivan 2009: 77 elemzése alapján, ahol a *foundation of an argument* példában a *foundation* nominális dolgozza ki az *of* prepozíció elsődleges figuráját), vagyis a fogalmi autonómia és a sematikus figurák elrendeződése nem esik egybe a konstruálás során. Ráadásul az autonóm komponens (a referenciapont, azaz a birtokosra referáló összetevő) szalienesebb tagja a konstrukciónak, a szerkezet feldolgozása ebből az összetevőből indul meg, amely azonban azt jelentené, hogy a fogalmi metaforát grammati-

- kai konstrukcióként a céltartománynak megfeleltethető összetevő felől kezdjük el feldolgozni. A birtokos szerkezet vizsgálata azzal a tanulssággal jár, hogy a szemantikai konstruálás egyes dimenziói (autonómia/függőség, sematikus figurák kidolgozása, szaliencia) nem szükségszerűen esnek egybe, a komplex jelentésalkotási folyamatnak tehát nem feleltethető meg a fogalmi metafora statikus és egyirányú mintázata.
- ii. Tartomány konstrukció: olyan nem szokványos jelzős szerkezet, amely Sullivan szerint a relációs főnevek birtokos szerkezetéhez hasonló módon működik. A jelző sokkal inkább specifikálja a jelzett szót, mint a jelzett szó a jelző alszerkezetét, ugyanis a jelző kategóriába sorol, vagy tartományban tesz értelmezhetővé (*politikai támadás, verbális agresz-szió*). Ezért ezekben a példákban a jelző lesz autonóm tartomány, amely atipikusnak mondható a minőségjelzős szószerkezetek szemantikai integrációját tekintve. Azokban ugyanis a jelzői összetevő melléknévként rendre függő, egy nominális dolgozza ki a melléknévi skaláris jelentés sematikus figuráját. A vizsgált minőségjelzős szerkezetekben a főnévi komponens ugyanúgy entitást szimbolizál, és kidolgozza a melléknév sematikus alszerkezetét, mint a nem metaforikus, konvencionális esetekben. A tartomány konstrukcióspecifikus működése ismét azt mutatja, hogy bonyolult kvalitatív elemzés szükséges a dependenciaelv fenntartásához és érvényesítéséhez, amely csökkenti az elv hatékonyságát, egyben a magyarázat szabályosságát és szisztematikusságát.
 - iii. Összetett szók: ezek elemzésekor Sullivan a modifikáló összetételi tagot (a magyar példákban az előtagot) tekinti céltartománynak, a modifikált összetevőt (utótagot) pedig forrástartománynak, például: *családfa*, az utótag a forrástartomány. Ez az elemzés helytálló a metaforikus leképezés szempontjából, vagyis az összetétel mint konstrukció magyarázni tudja a nyelvtan síkján a fogalmi leképezések létrejöttét. Sullivan Langacker (1991) és Turner (1991: 204–5) munkáira hivatkozik, amelyek szerint az előtag mindig autonóm, így a céltartományt szimbolizálja, míg az utótag mindig dependens, azaz a forrástartományt jeleníti meg. Ez a mintázat azonban nem érvényes minden összetételre, könnyen találunk olyan N+N konstrukciójú kifejezéseket (*csigaposta 'snail-mail', mamutvállalat, madártávlat, honeymoon 'mézeshetek'*), amelyekben az előtag funkcionál forrástartományként, miközben ugyancsak az előtag tűnik autonómnak, mert szaliensebb összetevőjét dolgozza ki az utótagnak (a méretét, a távolságát, a dinamikáját, a minőségét), mint amennyire szaliens az alszerkezet az előtagban, amelyet – ha egyáltalán – kidolgoz az utótag.

Ezeknek a példáknak a legfőbb tanulsága, hogy az autonómia-dependencia elrendeződés nem alkalmas tényező a metaforikus kifejezések mintázatainak egyértelmű azonosítására. A fenti három kategória a Sullivan által vizsgált adatok 39,1%-át teszi ki, azaz az adatok csaknem fele az elemzés, illetve a javasolt magyarázat rendszerszerűsége alapján problémás kategóriába tartozik, amelyek

metaforikus értelmezéséhez és leírásához részletes szemantikai elemzések kellenek. Ily módon az autonómia-dependencia fogalompár nem operacionalizálható problémamentesen, mert esetenként inkoherens a szalienenciával, a konvencionális konstruálási sémákkal, illetve más előforduló nyelvi adatokkal.

Egyfelől tehát az a probléma, hogy Sullivan modellje is nyelvtanalapú, de elméletvezérelt, vagyis egyirányú leképezésekben gondolkodik: ez szükségessé teszi, hogy mindig nem egyenrangú szerkezetekben gondolkodjon, illetve olyan leírást dolgozzon ki, amelyben az egyik összetevő kezdeményezi a metaforizációt. Feist és Duffy (2015) kutatásai azt mutatják, hogy nem írható le a metaforikus konstrukció jelentése az egyik összetevő kezdeményezésének modelljével, sokkal inkább a lexikális elemek konstrukcióba kerülése kezdeményezi a metaforikus interpretációt.

A probléma másik aspektusa módszertani jellegű: a dependencia ugyan kiemelhető központi szemponttá, de egy korpuszban nem lehet a dependenciára keresni, az ugyanis relatív a szerkezethez képest, és nincs egyértelmű ikonikus jelölése a nyelvi szerkezetek síkján. Marad az a módszer, amelyet Deignan (2008) is használ: válasszunk ki egy fogalmi tartományt vagy fogalmi metaforát, rendeljünk hozzá lexikális elemeket, és keressünk a korpuszban a forrástartományi lexikális elemekre, majd manuálisan elemezzük ezek jelentésszerkezetét. Ez a módszer komoly erőfeszítéseket vár el, és a metaforizáció sematikus szerkezeti mintáit nem teszi feltárhatóvá.

2.3. Nem betű szerinti hasonlóság és propozicionalizációs elemzés (Steen)

Talán a legvilágosabban Steen (2007) választja el a metafora fogalmi és nyelvi vizsgálatát: az előbbit a pszichológia, az utóbbit a nyelvtudomány tárgyának tekintti. A Pragglejaz-módszer a metaforikus jelentésű szavak azonosítását végzi, amelyet Steen kellően objektív feladatnak lát, szemben a fogalmi interpretációval, amely az elemző által választott kiindulóponttól függ. Vagyis Steen módszerének előfeltevése, hogy a metaforikus szóhasználat egyértelműen adódik a nyelvhasználatban, míg a metaforikus értelmezés mindig elemzés kérdése.

A Pragglejaz-módszer a következő: egy szó (vagy kifejezés) jelentésének megállapításakor egyértelműen elkülöníthető az alapjelentés (szótári jelentés) és a kontextuális jelentés, amely a közvetlen használatból adódik. Azaz a denotatív és a konnotatív jelentésaspektus megkülönböztetésén alapul a módszer: amennyiben a két jelentés megkülönböztethető, azaz indirekt nyelvhasználat van, a két jelentés kontrasztba állítható, és az alapjelentés fogalmi leképezések lehetőségét kínálja valamely nem betű szerinti hasonlóság alapján, metaforikus a szó használata.

A módszer háttérében a következő előfeltevések állnak:

- a metafora nem betű szerinti hasonlóságon alapul, amely egyfelől elkülönítendő a szó szerinti hasonlóságtól és hierarchiától, másfelől lehetővé tesz két eltérő szemantikai vagy fogalmi tartomány azonosítását;
- a metafora lényege a leképezés; hogy ez fogalmi metaforában vagy mentális integrációban realizálódik, az a módszer szempontjából lényegtelen;

- vagyis elegendő, ha az indirekt nyelvhasználatban találunk lehetőséget nem szó szerinti hasonlóságon alapuló leképezésre két tartomány között, és máris metaforikus nyelvhasználatról beszélhetünk;
- a metaforikus használat szavakhoz kapcsolódik, azaz szavak vagy legfeljebb prepozíciós kifejezések tekinthetők metaforikusnak.

Steen nem tekinti módszerét deduktív, azaz valamely metaforaelmélethez kiinduló, azt megalapozó elemző módszernek, mert pusztán a nyelvi szerkezetek azonosítását tekinti nyelvészeti feladatnak. Nem szembeesik azonban a jelentés azonosíthatóságának a nehézségével, azaz eredendően intuitív jellegével, sem azzal, hogy a hasonlóság nem kizárólagos a metaforizáció motiválásában, továbbá azzal sem, hogy az egyes szavak izolált vizsgálatával atomizáló elemzést dolgoz ki.

A propozicionalizációs módszer, amely a metaforikus kifejezés fogalmi interpretálását hajtja végre (részletesen l. Steen 2009), öröklöi a nem deduktív szemléletmódot: egyetlen kifejezést azonosít metaforikusként, tehát nem a forrás- vagy a céltartománynak megfelelő nyelvi összetevőt keresi. Az azonosított kifejezést hagyományosan fókuszkiefejezésnek tekinti (Max Black alapján), azaz a metaforizáló forrástartománynak felelteti meg, de egyfelől nem azonosítja a fókusz a forrástartománnyal, másfelől a metaforizációt komplex és kiterjedt fogalmiasításként értelmezi, megfelelések kialakulásaként. Azaz mind módszertanilag, mind szemléletileg olyan megoldás Steené, amely szakít a hagyományos kognitív metaforaelméletekkel, azok deduktív jellegével.

Módszerének problémája azonban, hogy egyetlen szónak tulajdonít metaforikus hatókört, amelyet a legújabb használatalapú kutatások cáfolni látszanak: a metafora nyelvi szerkezeténél konstrukcióban, nem szavakban kell gondolkodni. A másik probléma, hogy a propozicionalizációs eljárás meglehetősen formális, függvényszerű leírásokkal operál, amely a dinamikus jelentésképzésben nem tűnik adekvátnak. Ráadásul a hasonlóságot tekinti a metaforizáció kizárólagos motívumának, ez pedig szűkíti a metafora kognitív funkcionálását.

Mindezek alapján Steen elmélete nyelvhasználaton alapul, de nem a nyelvről szerzett ismeretünk alapján közelít a metaforához, hanem egy előzetes elméleti meggyőződés alapján keres olyan módszereket, amelyek a lehető legkevesebb intuícióval juttatnak el a metafora felismeréséig és megértéséig.

2.4. Milyen megközelítésre van szükség? (Részösszegzés)

A bemutatott magyarázatok közös jellemzője, hogy a metaforikus nyelvi szerkezetek elemzését a metafora fogalmi modelljéhez mint prekonceptióhoz kötik. Ennek kettős következménye van: a kidolgozott magyarázat implicit célja a metaforikus jelentés nyelvi megvalósulásának a leírása, azaz a metaforát nyelvi szerkezetként elemzik, de nem nyelvi műveletként értelmezik. A nyelvtani elemzés középpontba állítása megőrzi tehát az elméletvezérelt gondolkodásmód jellemzőit, és az elemzésből következő módszertan kidolgozottsága és alkalmazhatósága is további problémákat rejt (miként azonosítsuk nagy mennyiségű adatban

a fogalmilag autonóm szerkezetet, mit kezdünk a konstruálás más tényezőivel, hogyan kezeljük a modellünknek ellentmondó adatokat). A legkövetkezetesebb módszertant Steen javasolja, amely azonban izoláló szemlélete miatt nem hangolható össze a későbbi konstrukciós elemzésekkel.

A vizsgált megközelítések nem állják tehát ki teljes mértékben a kognitív metaforakutatással szemben támasztott empirikus elvárásokat: noha a nyelvi adatok nem laboradatok, az intuíció továbbra is jelentős tényezője marad a magyarázatnak, csak most nem a példa, hanem az elemzés kialakításában dominál. A nyelvtanalapúsághoz képest tehát kidolgozásra vár a nyelvtenvezérelt megközelítésmód, amely nem elemzési eszközöket vesz kizárólag a választott nyelvleírási keretből, hanem annak módszerei alapján újradefiniálja a kutatás tárgyát is. Éppen úgy, ahogyan a korpuszalapúság sem elegendő önmagában a metafora empirikus vizsgálatához: miként Alice Deignan (2008: 156) megjegyzi, bármely terjedelmű korpuszban találhatunk olyan példákat, amelyek alátámasztják az előzetesen választott elméleti pozíciókat, csak hogy e példák felkutatása még nem tekinthető a korpuszbeli mintázat adekvát feltárásának. Erre enged következtetni Sullivan modellje és módszere, amely teljességre törekszik, mégsem tudja meggyőzően magyarázni a vizsgált adatok jelentős részét.

Egy nyelvtenvezérelt metaforakutatásnak örökölnie kell Steen elméletéből a módszertani következetességet, az induktív szemléletet, a tágabb fogalmi konstrukcióban való gondolkodást (amely tehát nem korlátozza saját perspektíváját előzetes elméleti elköteleződéssel), de mindezeket olyan elemző módszer kidolgozásában kell érvényesíteni, amely mindig a nyelvi szerkezetben gondolkodik, amely a metaforikus kifejezéseket azonosítható grammatikai mintázatokként írja le, hogy a korpuszban keresni lehessen e mintázatokra, és amely a modellált mintázatokból kiindulva magyarázza a metaforikus jelentés kialakulását, nem fogalmi interpretációval, hanem a jelentésszerkezet bemutatásával. A kognitív nyelvten, amely részletes és szisztematikus eszköztárat alakított ki a nyelvi szerkezetek jelentésközpontú leírására, megfelelő keretet kínál ehhez.

3. Hogyan modellálható a metaforikus jelentés kialakulása? (Kognitív grammatikai javaslat)

A saját javaslatom is abból a kérdésből indul ki, hogy miként vizsgálhatjuk a metaforát mint nyelvi szerkezetet. A Croft és Sullivan által megkezdett úton haladva keresnünk kell valamilyen szerkezeti-szemantikai tényezőt, amely

- azonosíthatóvá teszi a metaforikus szerkezetet és annak grammatikai kiterjedését;
- kiindulópontként szolgál a metaforikus jelentés modellálásában.

A szó, amelyet Steen javasol, nem megfelelő alapegység, mert izolálást eredményez, a metafora kiterjedését nem mutatja, és a modellálásban sem alkalmas

kiindulópont. A dependens összetevő alkalmas a kiterjedés meghatározására, de nem minden esetben azonosítható egyértelműen, és az elemzésben sem mindig egyértelmű kiindulópont.

Sullivan (2009) és Stockwell (2002: 105–19) egyaránt felsorolja a nyelvi metaforák szerkezeti osztályait, és bár a két lista nem egyezik teljesen,¹ egy közös jellemzőjük van: mindegyik kompozitumszerkezeteket tartalmaz az összetételtől a jelzős és birtokos, illetve előljárós szerkezeteken át a kopulakonstrukciókig és az igei metaforákig.

A kognitív nyelvtanban a kompozitumszerkezet összetett szimbolikus konstrukció, amely komponensszerkezetek szemantikai integrációjával jön létre, a nyelvi szerveződés különböző komplexitású szintjein. A kompozitum mint grammatikai konstrukció elemzésének és leírásának négy fő szempontja van, amelyek egyben a konstruálás műveletének tényezői (Langacker 2008: 183–214):

- megfelelések, amelyek a komponensek jelentésének integrálását lehetővé teszik;
- profilálás, amely a kompozitum egészének fogalmi profilját (előtérben álló jelentését) ragadja meg;
- kidolgozás, amely a komponensek sematikus szemantikai szerkezetét valamely irányban specifikáló művelet, és
- konstituencia, amely a szerkezet összetevőinek szemantikai és fonológiai csoportosítását, azaz a konstrukció organizációját mutatja a jelentésalkotás műveleti leírásában.

Amennyiben úgy döntünk a nyelvi metaforákról rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján, hogy a metafora mindig kompozitumszerkezetként konstruálódik, megkerüljük a szó mint egység kiemelését, és megvonhatóvá válnak a metafora nyelvi határai: egy metaforikus jelentés grammatikailag az azt szimbolizáló kompozitumszerkezetben értelmezhető elsősorban.² A metafora nyelvi minőségére és mintázatára irányuló kérdés tehát a következőképpen fogalmazható újra: a konstruálás mely tényezője bizonyul lényegesnek a metaforikus jelentés leírásában, azaz melyik az a leíró eszköz, amely kiindulópontként szolgálhat a metafora mint nyelvi jelenség megragadásában.

A megfelelések szükséges feltételei a jelentésképzésnek, ám önmagukban nem magyarázzák a metaforikus integrációt, pusztán jellemezhetővé teszik. Ráadásul a megfelelések implicit szerkezeti tényezőkként működnek közre a jelentésalkotásban, tehát a korpuszban nem lehet megfelelésekre keresni, azokra legfeljebb javaslat tehető a vizsgált esetekben, ez pedig intuitívvá teheti már magát az adatgyűjtést is. Hasonló a helyzet a kidolgozással is: a metaforikus szemantikai integráció során nélkülözhetetlen, hogy a komponensek valamilyen módon kidolgozzák egymás összetevőit, továbbá feltehetően ez a kidolgozás valamely mértékben

¹ Hiszen más célból készültek: míg Stockwell a metafora nyelvi kifejtettségét kívánta skálárisan feltérképezni, addig Sullivan a korpuszban megjelenő kifejezések elemzésével jutott el a listáig.

² Nem tagadva, hogy a metaforikus jelentés a szövegértelem más szintjeire is kiterjedhet, ekkor azonban már nem elemi jelentésszerkezetről, hanem a szövegértelem konceptuális szerveződéséről van szó.

eltér a konvencionális integrációban megfigyelhetőtől, de nem a kidolgozási műveletek kezdeményezik a metaforizációt, inkább annak kibontakozásában kapnak szerepet. Emellett a kidolgozás műveleti aspektusa sem realizálódik a nyelvi mintázatban közvetlenül megfigyelhető módon, leginkább introspekcióval elemezhető. A konstituencia olyan leíró tényező, amely transzparenssé teszi az összetett kompozitumot, így a szerkezet megértését, feldolgozását segíti modellálni. Éppen ezért a konstituencia egy vizsgált szerkezet értelmezésében számít, hiszen egyes nyelvi kifejezések többféle fonológiai, szemantikai és szimbolikus csoportosítást megengednek. A szerkezetek azonosításában nem a konstituencia az elsődleges, a körülhatároláshoz azonban fontos szempontot kínál.

A profilálás azonban olyan művelet, amely meghatározza a szemantikai integráció menetét, rendszerszerűséget mutató aspektusa az integrációnak (hiszen a kompozitum profilja sosem véletlenszerűen vagy ad hoc módon alakul ki, másként nem szolgálná a nyelvi kifejezések interszubjektivitását a konstruálás), és szerkezetileg problémamentesen elemezhető szempontot kínál. A profilmeghatározó az a komponens, amelynek a profilja megfelel a kompozitum profiljával (Langacker 2008: 193). Mivel mind a komponensek, mind a kompozitum profilja azonosítható az elemző számára (lévén a teljes szerkezet e profil mentén válik a megnyilatkozás koherens részévé), bármely összetettségű kompozitumban könnyen meghatározható, melyik összetevő funkcionál profilmeghatározóként. A profilmeghatározó azonosításához a komponenseket kell azonosítani, azok konceptuális profilját összevetni a kompozitum konceptuális profiljával. Itt tehát nem kell denotatív és konnotatív jelentéseket körülhatárolni vagy a konstruálás műveletének introspektív vizsgálatával eldönteni, melyik összetevő autonóm, és melyik dependens – ezek a lépések rendre az elemzés intuitív jellegét erősítenék. Fontos továbbá, hogy a profildetermináns örökíti profilját a szerkezet számára, vagyis az integráció során úgy alakulnak ki a megfelelések, hogy a kompozitum profilja a profilmeghatározó komponensével essen egybe, ez pedig a profilmeghatározás centrális jelentőségét mutatja a szemantikai integrációban.

A profilmeghatározás olyan vizsgálati szempont tehát, amely körülhatárolhatóvá teszi a nyelvi szerkezetet a használatban, kiindulópontként szolgál a metaforikus jelentés műveleti létrejöttének magyarázatában, és minimalizálhatóvá teszi az intuitív értelmezést.

(1) tűzifa, családfa

Az (1) konstrukciók közös komponense a *fa* főnév, amely egy TERMÉSZETI ENTITÁST, KEMÉNY SZÁRÚ NÖVÉNYI ÉLŐLÉNY-t profilál. A *tűz* főnév ENERGIAFELSZABADULÁSSAL JÁRÓ FIZIKAI ESEMÉNY-t profilál, amely éghető anyag átalakulásával jár. A *tűzifa* kompozitum konstruálása során a *fa* főnév lesz a profilmeghatározó, hiszen a TŰZIFA a FA megjelenési formája, ugyanakkor a szemantikai integráció folyamatában a *fa* főnév által szimbolizált entitás megfeleltethető a *tűz* főnév ÉGHETŐ ANYAG szemantikus alszerkezetének, így kidolgozza azt. Ehhez azonban a *fa* jelentésmátrixának aktív zónája is megváltozik, és a FIZIKAI ANYAG tartománya kerül előtérbe. Látható, hogy a kompozitum kialakulása akkor lehetséges, ha a komponensek

profilja összeegyeztethető megfelelések mentén. Ugyanakkor az összetevők jelentése is műveletileg igazodik az integráció folyamatához.

A metaforikus *családfa* esetében nem kanonikus kompozitumról beszélhetünk. A *család* mint VÉRROKONSÁG ALAPJÁN ÖSSZETARTOZÓ EMBEREK EGYÜTTESE és a *fa* fenti profilja nem egyeztethető össze konvencionálisan. Ezért a konceptualizáló nagyobb mértékben alakít a *fa* mátrixának aktív zónáján: a *FA* mint HIERARCHIKUSAN ELRENDEZŐDŐ, RÉSZEBŐL ÁLLÓ TERMÉSZETES EGÉSZ dolgozódik ki, ezáltal a család tagjai és a *fa* összetartozó, de hierarchikusan elrendezett összetevői (ÁGAK, LEVELEK) már megfeleltethetők egymásnak, a kompozitum tehát értelmezhető.

A kompozitum akkor tekinthető egy nyelv szerkezetének, ha a szemantikai integráció végbemegy, és a kompozitum megfeleltethető a nyelv egyik konstrukciós sémájának. A *-fa* utótagú összetételek konstrukciós sémája jóváhagyja a *családfa* összetételt is, de csak részlegesen, mert a kompozitum profilja egy megváltozott profilú nominális profil lesz. Azaz a korábbi felvetés (l. Simon 2014), miszerint a metaforizáció leírható sémaátrendeződés-ként a kognitív nyelvtan eszközeivel, továbbra is érvényesnek tűnik, de pontosításra szorul: a profilmeghatározás és a profilok (a profilmeghatározó komponenssé és a kompozitumé) megfeleltetése az a művelet, amely a konstrukciós séma rekonfigurációját kezdeményezi: a konstrukció felismerése egyfelől előhívja a konstrukció sémáját, másfelől a konstruálásban a profilmeghatározás folyamatát kezdeményezi. Ez utóbbi a metaforikus szerkezeteknél nem eredményez konvencionális és kanonikus jelentésintegrációt, ezért a megfelelések kialakítása, valamint a kidolgozás és a konceptuális profil kialakítása során specifikálódik a szerkezet jelentése.

A profilmeghatározó összetevő centralitása mellett egy elméleti és egy gyakorlati érv szól. A profildetermináns összetevő révén válik integrálhatóvá a (metaforikus) kompozitum a nagyobb szerkezetekbe, vagyis ennek alapján tekintjük grammatikailag nominálisnak a *családfát*, és beszélünk a *családfa ágairól*, *magasságáról*, az *ősfáról* a megfelelő kontextusban.³ Amennyiben ugyanis a konstrukciós séma részlegesen bár, de jóváhagyta a szerkezetet, az a magyar nyelv értelmes kifejezésének minősül, és a profilmeghatározás alapján további használata lehetségessé válik. Vagyis ha empirikus eszközökkel nem is igazolható, hogy a profilmeghatározás művelete indítja el az integráció specifikus folyamatait, mindenképpen döntő tényező a jelentés kialakításában és felismerésében. Mindez egyben azt is jelenti, hogy a metaforikus nyelvi szerkezeteket úgy tudjuk önmagukban vizsgálni, hogy közben nem izoláljuk a kontextustól, hiszen a profilmeghatározás során válik egy kompozitum további kompozitumok potenciális komponensévé. Azaz – szemben Steen eljárásával – a metaforikus szerkezet körülhatárolása nem jelenti a szerkezet atomizáló vizsgálatát. A gyakorlati érv pedig a könnyű azonosíthatóság: bármely korpuszbeli mintázatban eldönthető az elemző nyelvész autentikus nyelvismerete alapján, mely összetevő a profilmeghatározó, így a korpuszbeli mintázatok feltérképezhetők.

(2) gyorsláb (‘a láb mozgatósi sebességét kihasználó úszástechnika’), faláb

³ Az adatok az MNSZ2-ből származnak.

Vizsgáljuk meg a *faláb* kifejezés integrációját. Ebben a kompozitumban a *láb* komponens a profilmeghatározó, azaz a szerkezet egy emberi végtagot profilál. Ugyanakkor a *gyorsláb*⁴ konstrukcióhoz képest, amelynek a profilját ugyancsak az utótag adja, de az integráció problémamentesen végrehajtható, hiszen a *láb* komponens, egyben az egész kompozitum profilja (HELYVÁLTOZTATÓ MOZGÁST LEHETŐVÉ TÉVŐ VÉG TAG) megfeleltethető a *gyors* előtag mozgási sebességet jellemző profiljának, így maguk a megfelelések is kialakíthatók, a *láb* főnév pedig kidolgozza a melléknév sematikus alszerkezetét, addig a *faláb* esetében az integráció komplexebb. A *láb* profilja a rugalmasságot, hajlíthatóságot helyezi előtérbe, a *fa* összetevő azonban statikus, merev, rugalmatlan jelentésben kerül kidolgozásra. Vagyis ha nem 'művégtag' értelemben, hanem metaforikusan használok a szerkezetet,⁵ a kompozitum profilja az előtag jelentéséből csak az ANYAG dimenzió egyes tulajdonságait hívja elő, a profilmeghatározás következtében megváltozik a komponensek konvencionális profilja, és megváltozik a kidolgozás menete is.

Összefoglalva a javaslatot, a metafora nyelvtanvezérelt magyarázata a következő elveket határozza meg.

1. A metaforikus jelentés mindig kompozitumszerkezetben aktualizálódik.
2. A metaforikus konstruálás egy konstrukciós séma átrendeződésével, rekonfigurálódásával jár, amely fokozati jelenség.
3. A séma átrendeződését elsődlegesen a profilmeghatározás művelete kezdeményezi, hiszen a kompozitum aktuális profiljának kialakítása a kontextusban szükségessé teszi a komponensek jelentésmátrixának átrendezését, illetve köztük újszerű megfelelések kialakítását. Vagyis a metaforizáció megragadható a profilmeghatározó komponens profiljának módosulásával a konstruálás folyamatában.
4. A metaforikus jelentés egymásnak megfeleltetett, a profilok mentén elrendezett komplex jelentésszerkezet, amelynek konceptuális modellálása (akár többszörös mentális terekkel, akár fogalmi metaforával) nem elsősorban a nyelvi leírás feladata.
5. A metafora nyelvi kifejezésként mindig konstrukció, ezért nem egyik vagy másik összetevő, illetőleg szó metaforizálódik, hanem a teljes konstrukció rendeződik át metaforikusan, így nincs értelme bármely összetevőt kezdeményező struktúrának tekinteni.

Az általam javasolt magyarázat megőrzi Steen elméletének induktív gondolatmenetét és komplex jelentésszerkezetben való gondolkodását, de elveti annak izoláló módszerét. Megőrzi a kompozitumban való gondolkodást Croft és Sullivan elméletéből, de elveti az autonómia-dependencia központi tényezőként való kiemelését. Sikeresen azonosíthatóvá teszi a metaforikus nyelvi kifejezéseket különböző összetettségekben, de a metaforát nem fogalmi, hanem nyelvi jelenséggént közelíti

⁴ Forrás: <http://2016.edzesonline.hu/edzes/2249187>, az elérés ideje: 2016. március 30.

⁵ Például: *táncanfolyam faláb garanciával, olyan falábad van, hogy Pinokkió is megirigyelhetné*; forrás: http://tanckokteltanciskola.hu/FALAB_GARANCIA, az elérés ideje: 2016. március 30.

meg, így a nyelvtani leírás nem megalapozza egyik vagy másik metaforaértelmezés adekvátságát, hanem vezérli az elméletalkotást és az empirikus kutatást.

4. Milyen mintázatokba rendeződik a metaforikus konstruálás korpuszban? (Módszer és alkalmazás)

A tanulmány hátralévő részének központi kérdése, hogy egy nyelvi kifejezés milyen metaforikus szerkezetekben vesz részt a nyelvhasználat során. Ebben a kutatásban is konkrét kifejezésekre kell keresnünk tehát a korpuszban, miként a korpuszalapú vizsgálatokban, de nem határozzuk meg előre, hogy a keresett kifejezés forrás- vagy céltartományt dolgoz-e ki, mert nem az elmélet vezérli a kutatást.

A *megtámad* szótőre a Magyar nemzeti szövegtár 19488 találatot rögzít. A konkordanciát a kollokációk mentén kell vizsgálni, vagyis azt érdemes meg nézni, hogy az igetőből létrehozott alakok milyen más kifejezésekkel fordulnak elő gyakran. Ezzel egyfelől feltárhatók a stabil konstrukciók, amelyekben az igető összetevőként megjelenik, másfelől nem példákat keresünk metaforikus használatra, hanem a korpuszból kirajzolódó használati tendenciákat vizsgáljuk, kutatásunk tehát nem korpuszalapú, hanem korpuszvezérelt lesz.

Nézzünk néhány példát a gyakori kollokációkra (az igei összetevőt tőként szerepeltetem a felsorolásban, mert a lemmatizált keresés előfordulási értékeit adom meg zárójelben).

- (3) megtámad + határozat (239), határozatot + megtámad (296), bíróságon + megtámad (304), döntést + megtámad (224), vírus + megtámad (74), megtámad + szervezet (23), idegrendszert + megtámad (18), cég + megtámad (17), törvényt + megtámad (11), megtámad + jogi (9)

Szépen kirajzolódik a *megtámad*- kifejezés metaforikus fogalmi mintázata a nyelvhasználatban. Ez a tematikus mintázat azt mutatja meg, hogy milyen témák kapcsán gyakori a metaforikus használat: jogi/hivatalos eljárás, orvosi folyamatok, üzleti élet. Ez azonban másodlagos eredmény, mert nem a grammatikai mintázatból derül ki, legfeljebb az lehet érdekes, hogy melyik topik milyen grammatikai szerkezetben jelenik meg.

A közvetlen kollokációk elemzése ráadásul nehézségeket tartogat. A *megtámad*- + *szervezet* például metaforikus konstrukciónak tűnik, ez az intuíció azonban csak az esetek egy részében igazolódik:

- (4) részecske, amely az általa megtámadott szervezet sejtjeit arra kényszeríti;

- (5) az amerikai nagykövetséget megtámadó szervezet.

A (4) példa értelmezése során világossá válik, hogy metaforikus támadásról van szó, az (5) példa esetében azonban a *megtámadó szervezet* nem metaforikus konstrukció.

A közvetlen együttes előfordulás listázása álkompozitumokat is eredményezhet: a *megtámadott jogi* közvetlen kollokáció, de nem kompozitum, ezért bár a *JOGI TÁMADÁS* metaforikus konceptualizáció, de nem a *jog + megtámad-* szerkezetben.

A metaforikus konstrukciókat kollokációs mintázatban kell vizsgálni, a közvetlen kollokációk adatai azonban nem bizonyulnak megbízható vizsgálati alappal, mert a magyar nyelv grammatikája lehetővé teszi a kompozitumszerkezet tagjainak egymástól való eltávolodását. Ezért 5-5 szónyi távolságban érdemes a kollokációjelölteket keresni: olyan kifejezéseket, amelyek nagy valószínűséggel kollokálódhatnak a vizsgált igetővel a korpuszbeli előfordulás során.

Továbbá nem a kollokáció abszolút gyakorisága érdekes, tehát hogy a korpuszban összesen hányszor fordul elő a kollokáció, hanem az, hogy a két kifejezés összes előfordulásához képest hány kollokáció van, azaz mennyire valószínű, hogy a két kifejezés (a vizsgált igető és a potencionális kollokációjelölt) előfordulása egyben együttes előfordulásuk is. Ez ugyanis azt mutatja, hogy mennyire stabil jelölt az egyik kifejezés a másikhoz képest, vagyis mennyire valószínű, hogy kollokálódni fog az adott kifejezés a keresett kifejezéssel. Nem nehéz belátni, hogy egy magas

gyakoriságú kollokáció is lehet kevésbé stabil, ha mindkét kifejezés önmagában is gyakori a korpuszban. A kollokációs valószínűséget a logDice érték mutatja, amely a Dice-együtthatóból⁶ számítható ki logaritmusalapú képlettel (Rychlý 2008: 9). Az érték 0, ha kevesebb mint 1 együttes előfordulás van 16 000 külön előfordulás mellett. Ha az érték negatív, akkor nincs statisztikai valószínűsége a két kifejezés kollokálódásának. A logDice maximális értéke 14, amely esetben a vizsgált kifejezések minden előfordulása egyben együttes előfordulás, azaz kollokáció. A 0–14 közötti skálán 1 számnyi emelkedés kétszer gyakoribb, 7 számnyi emelkedés pedig százszor gyakoribb kollokálódást jelent.

oldalszám: <input type="text" value="1"/>	Ugrás	Következő		
	Freg	T-score	MJ	logDice
p/n bíróságon	304	17.424	10.560	8.195
p/n Alkotmánybíróságon	144	11.999	13.353	7.869
p/n határozatot	296	17.167	8.829	7.539
p/n Szovjetuniót	113	10.629	12.672	7.507
p/n fegyveresek	121	10.987	9.741	7.220
p/n Lengyelországot	96	9.794	11.306	7.200
p/n határozatát	114	10.663	9.609	7.122
p/n Irakot	79	8.885	11.284	6.940
p/n rendőröket	89	9.418	9.186	6.747
p/n döntést	224	14.901	7.833	6.737
p/n Alkotmánybíróságnál	59	7.680	12.836	6.603
p/n határozat	239	15.380	7.605	6.593
p/n lázadók	80	8.926	8.947	6.568
p/n alkotmánybíróságon	57	7.549	13.635	6.566
p/n tüntetők	96	9.768	8.350	6.521
p/n Közbizterzési	61	7.802	9.892	6.460
p/n Bíróságon	65	8.047	9.052	6.377
p/n hajót	68	8.227	8.733	6.340
p/n döntését	99	9.907	7.873	6.317
p/n elfoglalta	59	7.667	9.089	6.277
p/n határozatban	66	8.103	8.570	6.261
p/n Iránt	49	6.995	10.584	6.250
p/n utcán	125	11.116	7.447	6.207
p/n vírus	74	8.571	8.079	6.189

1. ábra. A *megtámad-* igető legvalószínűbb kollokációjelöltjei

A metaforikus jelentés nyelvtanvezérelt kutatásának első lépése tehát az adatok előállítása. Ehhez szükséges egy vizsgált kifejezés kiválasztása (esetünkben ez a *megtámad-* igető), majd annak a vizsgálata, mely más kifejezésekkel kollokálódik nagy valószínűséggel. Az így előálló kollokációs minta képezi a kutatás alapvető adatbázisát, hiszen az első lépéssel azokhoz a grammatikai konstrukciókhoz juthatunk el, amelyek begyakorlottnak tekinthetők a korpusz adatai alapján. A kísérleti vizsgálatban azokat a kollokációkat tekintetem kiindulási alppnak, amelyeknél $\logDice \geq 6$, ez elég magas értéknek tűnik a stabil kollokálódáshoz.

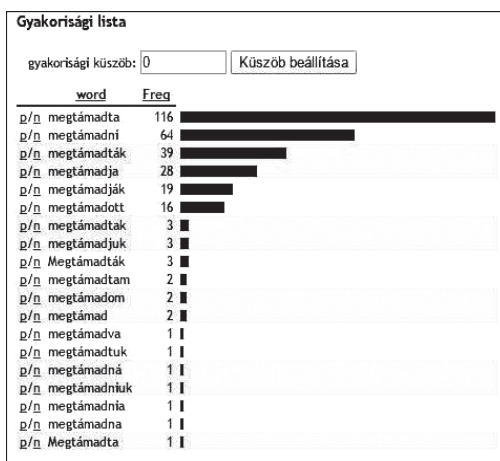
⁶ Az egyes kifejezések összes előfordulásának kétszerese elosztva az egyes kifejezések összes előfordulásának összegével (Rychlý 2008: 8). A kollokációjelöltek megjelenítésénél az MNSZ2 keresőfelületén beállítható, hogy logDice érték alapján állítsa sorba az adatokat.

A kapott gyakori kollokációk azonban egyaránt tartalmazzák a metaforikus és a nem metaforikus konstrukciókat, ezért a második lépés a minta szűrése, a metaforikus kompozitumszerkezetek kiválasztása. Ezen a ponton alkalmazandó a fent körvonalazott kognitív grammatikai javaslat, azaz a profilmeghatározás műveletének vizsgálata a gyakori kollokációk körében. Két eset lehetséges: a vizsgált kifejezés (a *megtámad*-igező) vagy profilmeghatározóként funkcionál a kompozitumban, vagy nem. Az első esetre példa a *bíróságon* + *megtámad*- konstrukció. Ez egyben a legmagasabb értékkel bíró kollokáció is, ami azt jelenti, hogy

a két kifejezés összes előfordulásához viszonyítva ez a kollokáció a leggyakoribb. Azaz az ige stabilan kollokálódik a főnévvel, és a főnév is stabilan kollokálódik az igével. Tekintsük át, hogy milyen kompozitumszerkezetet alkot az igező a kollokálódó főnévvel.

Az ábra alapján megállapíthatjuk, hogy az igealak szinte minden esetben profilmeghatározóként működik, vagyis a *bíróságon* + *megtámad*- konstrukció fogalmi profilját az ige örökíti. Egyedül a *megtámadott* melléknévi igenévi alak esetében merülhet fel a sejtés, hogy az igenév jelzőként vesz részt a konstrukcióban (pl. *megtámadott bíróságon*), ám a 16 kollokáció vizsgálata azt mutatja, hogy ilyen adat nincs a korpuszban: egyetlen előfordulás (*A bíróságon a megtámadott rendőröktől is bocsánatot kért*) kivételével a *megtámadott* alak vagy egyes szám harmadik személyű, múlt idejű, általános ragozású igealak, vagy pedig a *bíróságon megtámadott* (+ N: *határozat, döntés, szerződés*) konstrukció összetevője, amelyben ugyancsak profilmeghatározóként funkcionál. Azaz egyetlen esetet leszámítva az igealak mindig profilmeghatározó.

Ezek alapján vizsgálni kell, hogy az igei profil megváltozik-e a szemantikai integráció folyamatában, és ha igen milyen módon. Az eredeti profil (TETTELGES ERŐSZAKKAL FIZIKAILAG VESZÉLYEZTET) jelentősen módosul a konstrukcióban: a FIZIKAI VESZÉLYEZTETÉS helyett a JOGI ÉRVÉNYESÉG VESZÉLYEZTETÉSE kerül előtérbe a kompozitum jelentésében, miközben a *bíróságon* kifejezés aktív zónájába a jogi eljárás résztvevői, a köztük lévő jogi és verbális interakció kerül. Megállapítható tehát, hogy a *bíróságon* + *megtámad*- konstrukcióban a profilmeghatározó összetevő profilja nagymértékben módosul: nem csupán átrendeződik vagy kibővül a jelentésszerkezet aktív zónája, hanem más konceptualizációt profilál a konstrukció igei folyamatként, ezért a konstrukciót metaforikusnak tekinthetjük. A metaforizáció természetesen a nominális komponenst sem hagyja érintetlenül, annak integrálódása során metonimikus figyelemáthelyeződés megy végbe az intézményről az abban folyó eljárásra és annak résztvevőire, eredményére.

2. ábra. A *bíróságon* + *megtámad*- kollokáció igei mintázata

A szűrési módszer hatékonyságának bemutatásához tekintsünk egy másik stabil kollokációt, a *fegyveresek + megtámad-* konstrukciót (7,220-as kollokációs értékkel, 121 előfordulással). Összesen 9 esetben nem profilmeghatározó a *megtámad-* töből létrehozott kifejezés (pl. *megtámadó fegyveresek*, *megtámadott fegyveresek*, *fegyveresek próbálták megtámadni*), azaz ismét érdemes az igei profil alakulását vizsgálni. A nominális profilja (FIZIKAI ERŐSZAKOT FEGYVERREL VÉGREHAJTÓ SZEMÉLYEK CSOPORTJA) egyértelműen megfelelésbe hozható az igei profilal, a konstruálás során csupán az igei jelentésszerkezet aktív zónáját szükséges módosítani, specifikálva a tetteges erőszakot fegyverrel végrehajtott veszélyeztetésként, megállapíthatjuk, hogy a konstrukció megértése nem teszi szükségessé a profilmeghatározó komponens profiljának módosítását, így a konstrukció nem bizonyul metaforikusnak a grammatikai leírásban.

Az elemzés azt is megmutatja, hogy a metaforizáció a szerkezeti leírásban nem magyarázható pusztán a jelentésszerkezetek aktív zónájának megváltozása-ként, az ugyanis legfeljebb specifikálja vagy gazdagítja, de nem módosítja a komponensek által profilált konceptualizációt. Ilyen aktív zóna átrendeződést láthatunk a *fegyveresek + megtámad-* konstrukcióban, amelyben az ige által szimbolizált folyamat konvencionális profilja megmarad, de specifikálódik a támadás jellege irányában. Amennyiben azonban az összetevők a konvencionális jelentéshez képest mást profilálnak (fizikai helyett jogi veszélyeztetést, intézmény helyett az abban zajló eljárást), már metaforizációról, azaz profilmódosulásról beszélhetünk.

Mi a helyzet azoknál a konstrukcióknál, amelyekben a vizsgált igető nem profilmeghatározóként vesz részt? Ilyennek tekinthető a *megtámad- + határozatot* kollokáció (7,539 kollokációs értékkel, 296 előfordulással): 106 esetben (az összes előfordulás 35,8%-a) a *megtámadott* igealak melléknévi igenévi jelző, azaz nem profilmeghatározó. Ekkor a főnévi konceptuális profil (HATÁROZAT) öröklődik a kompozitumban, de nem fizikai entitásként (DOKUMENTUM), hanem JOGI ÉRVÉNYESÉGET KIMONDÓ AKTUSKÉNT. A profilmeghatározás folyamata során az igei jelentésszerkezetnek is úgy kell átrendeződnie, hogy a főnév profiljához illő legyen: vagyis nem FIZIKAI ÁLLAPOT VESZÉLYEZTETÉSEKÉNT dolgozzuk ki, hanem JOGI/HIVATÁLOS/ÉRVÉNYES ÁLLAPOT VESZÉLYEZTETÉSEKÉNT.

A profilmeghatározás műveletének követése tehát akkor is hasznos eszköz az elemzésben, ha a vizsgált kifejezés nem profilmeghatározó a konstrukcióban, hiszen ekkor a profilja ezekben az esetekben is módosul, de az integráció műveletében nem kezdeményezi a sémarekonfigurációt, csupán részt vesz abban. A metaforikus konstruálás komplex folyamatában a komponensek profilja eltérő mértékben, de egyaránt módosul, amely egyben a jóváhagyó konstrukciós séma átrendeződését is eredményezi. A profilmeghatározó azonosításának és elemzésének e folyamat leírásában módszertani jelentősége van: körülhatárolhatóvá teszi a metaforikus jelentés konstrukciós sémáját, és lehetőséget ad annak eldöntésére, történik-e metaforizáció a konstruálás folyamatában. Nem a profilmeghatározó okozza tehát a metaforizációt, de az teszi kutathatóvá a folyamatot a nyelvi adatok halmazában. Másként fogalmazva: a profilmeghatározás elemzése mentén egyértelműen kiszűrhetők a metaforikus kompozitumok a nem metaforikus kollokációk közül, a lehető legcsekélyebb mértékű elemzői intuíción és a lehető legnagyobb

mértékű operacionalizálhatóság mellett. Ez a módszer sem biztosítja a tökéletes objektivitást, de optimális megoldást kínál a metaforikus nyelvi kifejezések kutatásához.

A módszer alkalmazásával kiszűrtem a *megtámad*-tő legstabilabb kollokációi közül a metaforikus konstrukciókat, a szűrés eredményét az alábbi táblázat összegzi.

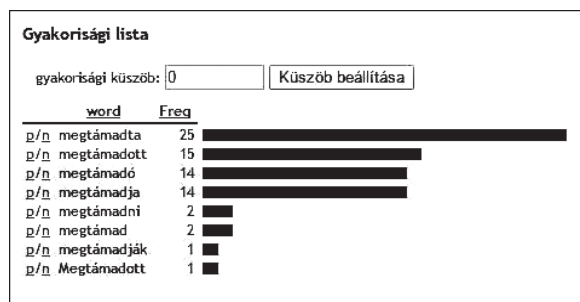
1. táblázat. A megtámad-tő legstabilabb metaforikus kollokációjelöltséi

Kollokációjelölt	logDice érték
1. bíróságon	8.395
2. Alkotmánybíróságon	7.869
3. határozatot	7.539
4. határozatát	7.122
5. döntést	6.737
6. Alkotmánybíróságnál	6.603
7. határozat	6.593
8. alkotmánybíróságon	6.566
9. Bíróságon	6.377
10. döntését	6.317
11. határozatban	6.261
12. vírus	6.189
13. kór	6.022
14. felperes	6.001

A 14 jelölt jól láthatóan két csoportra osztható: a jogi és az élettani/biológiai metaforizáció alkotja a legegységelműbb konstruálási tendenciákat. Ezek közül is az első kategória dominál, a vizsgált kompozitumok 85%-ában a támadás eseménye jogi érvényesség veszélyeztetéseként kerül kidolgozásra.

A *megtámad* ige jelentésszerkezetében több sematikus figura is megjelenik: az elsődleges figura a támadás eseményének végrehajtója (trajektor kognitív grammatikai terminussal), a másodlagos figura a támadás elszenvetője (landmark), és további opcionális másodlagos figura (landmark) lehet a támadás eseményének helye, módja, körülménye. A táblázatból kiderül, hogy a jogi metaforizáció jellemző grammatikai sémája a másodlagos figura kidolgozása (landmarkelaboráció): a 12 esetből 6 esetben a támadás helye (pl. *bíróságon*, *Alkotmánybíróságnál*), 5 esetben a támadás elszenvetője (pl. *határozat*, *döntését*) profilálódik a nominális komponens révén. Egy esetben lehet szó az elsődleges figura kidolgozásáról (*felperes*), ám a 48 együttes előfordulásból a tágabb diskurzusrészlet vizsgálata alapján összesen 10 esetben beszélhetünk az elsődleges figura kidolgozásáról (pl. *a felperes által megtámadott határozat*; *A felperes mindenesetre vitatja a megtámadott határozat e fejezetére vonatkozó indokokat*; *a megtámadott határozat a felperes nézete szerint*; *A döntést a felperes megtámadta*; *a felperes megtámadja azt*; *rendelkezését akarja a felperes megtámadni*).

Vizsgáljunk meg egy másik jelentéskörben kialakuló metaforizálódást: a *vírus* + *megtámad*- kompozitumszerkezetet, amelyben a következő igealakok fordulnak elő.

3. ábra. A *megtámad*-tő alakjai a vírus kollokációjelölt mellett

A 74 esetből 14 esetben (*megtámadó vírus*, 18,9%) beszélhetünk arról, hogy az igealak nem profilmeghatározó, vagyis a minta 81,1%-ában a *megtámad*-tőből létrehozott kifejezés határozza meg a konstrukció profilját. A jellemző mintázat tehát ebben a konstrukcióban, hogy az igei konceptuális profil öröklődik. Még lényegesebb megfigyelés azonban, hogy a *vírus* nominális

– a profilmeghatározástól függetlenül – minden esetben az igei folyamat elsődleges figuráját dolgozza ki. Ehhez a *vírus* profilját nagymértékben módosítani kell, személyként, de legalábbis tudatos élőlényként kell konceptualizálni a trajektor agentív jellegéből következően, meg kell személyesíteni. Ugyanakkor a *megtámad*-profilját is módosítani kell: a TETTLEGES ERŐSZAKKAL FIZIKAILAG VESZÉLYEZTET konvencionális profil helyett a NORMÁLIS ÉLETTANI MŰKÖDÉST VESZÉLYEZTET profilt kell kialakítani. A tettlegesség már nem része az igei jelentés profiljának, a fizikai dimenzió pedig élettani funkcionálásként specifikálódik. Vagyis metaforizálódik a kompozitum, mert a profilmeghatározó nem tudja módosítás nélkül örökíteni a konceptuális profilját, és a másik komponens profilja is jelentős mértékben módosul, egyben a támadás fogalmi sémája is átrendeződik. Nagyon hasonló a *kór* + *megtámad*-konstrukció mintázata: a nominális összetevő mindegyik mintázatban az igei folyamat elsődleges figuráját dolgozza ki.

A *megtámad* ige metaforizációjának másik tematikus iránya, az élettani/biológiai metaforizáció tehát trajektorelaborációként valósul meg a korpusz adatainak elemzése alapján. A kognitív grammatikai magyarázat nemcsak a metaforikus kifejezések körülhatárolásában és szűrésében bizonyul tehát hatékonynak, hanem a metaforikus konstruálás grammatikai mintázatainak feltérképezésében is hasznos módszer.

5. Milyen tanulságai vannak egy nyelvtanvezérelt metaforakutatásnak? (Összegzés)

Ez a tanulmány a metaforikus kifejezések kognitív nyelvészeti kutatásának lehetősége és szükségessége mellett érvelt, három fő hozadékkal. Az első a kutatás metatudományos perspektívája: a metaforikus nyelvi szerkezetek alapos elemzése beleillik az ezredforduló utáni devolúciós (kvantitatív) fordulatba, amelynek

legfőbb eredménye nem annyira a kanonizálódott modellek finomítása (ez pusztán hangsúlyáthelyezés volna csupán), hanem a megfigyelhető nyelvhasználati adatok integrálása az olyan nagy hagyományokkal rendelkező kutatási területekbe, mint a metafora. Ez szükségszerűen a kutatási tárgy, a vizsgált jelenség újraértelmezésével is jár egyben, immár nem új teoretikus modellek javaslatba hozásával, hanem az empiria vizsgálatából történő tudományos elvonatkoztatással. A fő kérdés a kognitív nyelvészet számára tehát már nem az, hogy melyik elmélet írja le adekvátabban a metaforikus konceptualizációt, hanem hogy mi a metafora nyelvi (jelentés)szerkezetként, és milyen szisztematikus leírása adható. A korábban kidolgozott magyarázatok megalapozták a metafora nyelviségének kognitív kutatását, és számos megfontolandó megfigyelést fogalmaztak meg, ám alapvetően elméletvezéreltek maradtak, a nyelvtani elemzés csak megalapozta a választott elméleti pozíciót, annak revízióját nem kényszerítette ki. Ennél fogva a tényleges használati adatok átfogó feltárása sem valósult meg kimerítően.

Kutatásom második hozadéka egy új nyelvtani magyarázat kidolgozása: a kognitív grammatika magyarázó eszköztárával szemantikai integrációként modellálható a metaforikus jelentés kialakulása. A konstruálás fő tényezője a profilmeghatározás: a kompozitszerkezet feldolgozásakor a komponensek profiljának egymáshoz igazítása a megfelelések és a kidolgozás részfolyamatait, másrészt a jóváhagyás holisztikus műveletét is meghatározza. A metaforikus konstruálás a profilok módosulásával jár, amely nem írható le a jelentésszerkezetek aktív zónájának pusztán megváltozásával, kiegészülésével. A profilmódosulás végső soron a jóváhagyó séma átrendeződésével is jár, azaz a metaforizáció séma-rekonfigurációként értelmezhető a grammatikai konstrukció keretein belül.

A kognitív grammatikai javaslat újszerű empirikus kutatási módszert alapol meg. E módszer nemcsak korpuszalapú, hanem korpuszvezérelt, vagyis a metaforikus mintázatok feltárásában a korpusz nem példatárként, hanem a nyelvhasználat adatainak készleteként értelmeződik, így a kutatás a korpuszbeli mintázatok kvantitatív és kvalitatív feltárására irányul, hogy a metaforikus nyelvhasználat tendenciái felismerhetővé váljanak. A módszer egy kiválasztott kifejezés stabil kollokációinak meghatározásával indul, majd a profilmeghatározó komponens vizsgálatára alapolva kiszűrhetővé válnak a metaforikus konstrukciók, amelyek a vizsgálat bázisát képezik. Ezt követően az egyes konstrukciótípusok meghatározása és részletes elemzése vezet el a metaforikus jelentéssalkotás grammatikai sémáinak meghatározásához. A *megtámad*-tővel végzett esettanulmány a jogi metaforizáció esetében a másodlagos figura kidolgozását, a fiziológiai metaforizáció esetében az elsődleges figura kidolgozását mutatja meghatározó műveleti sémának.

A nyelvtanvezérelt metaforakutatás jelenlegi kidolgozottsága további kutatási kérdéseket vet fel. Milyen metaforizációs mintázatok azonosíthatók a *megtámad*-tőből képzett főnév (*megtámadás*) esetében, a morfológiai deriváció változtat-e a megfigyelt kidolgozási tendenciákon? Más igei tövek kutatása megerősíti-e a *megtámad*-esetében feltárt mintázatokot, és amennyiben igen, azoknál is megfigyelhető-e tematikus differenciálódás? Amennyiben a metaforizációt a konstruálás kontinuumaként értelmezzük, miként térképezhető fel az aktív zóna módosulása és a profilváltozás közötti zóna?

A metafora nyelvtanvezérlet vizsgálata láthatóan kezdeti fázisában van még a kognitív nyelvészetben, de remélhetőleg további empirikus kutatások a fenti kérdések megválaszolásához vezetnek majd, egyben tovább árnyalják a metaforáról szerzett ismereteinket.

SZAKIRODALOM

- Croft, William 1993. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. *Cognitive Linguistics* 4: 335–70.
- Deignan, Alice 2008. Corpus linguistic data and conceptual metaphor theory. In: Zanotto, Maria Sophia – Cameron, Lynne – Cavalcanti, Marilda C. (eds.): *Confronting Metaphor in Use. An Applied Linguistic Approach*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 149–62.
- Feist, Michele I. – Duffy, Sarah E. 2015. Moving beyond ‘Next Wednesday’: The interplay of lexical semantics and constructional meaning in an ambiguous metaphorical statement. *Cognitive Linguistics* 26: 435–54.
- Janda, Laura 2013. Quantitative methods in Cognitive Linguistics: An introduction. In: Janda, Laura (ed.): *Cognitive linguistics. The quantitative turn. The essential reader*. Berlin, Boston, De Gruyter Mouton, 1–32.
- Kövecses, Zoltán 2010.² *Metaphor: A practical introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- Lakoff, George 2006 [1993]. Conceptual metaphor. The contemporary theory of metaphor. In: Geeraerts, Dik (ed.): *Cognitive linguistics: Basic readings*. Berlin, New York, Mouton de Gruyter, 185–238.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of a cognitive grammar*. Vol. I. *Theoretical prerequisites*. Stanford, Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- Rychlý, Pavel 2008. A lexicographer-friendly association score. In: Sojka, Petr. – Horák, Ales (eds.): *RASLAN 2008. Recent advantages in Slavonic natural language processing*. Brno, Masaryk University, 6–9.
- Simon, Gábor 2014. Semantic construal in metaphorical expressions – the example of spatiality. *Studia Linguistica Hungaria* 29: 35–50.
- Steen, Gerard J. 2007. *Finding Metaphor in Grammar and Usage. A methodological analysis of theory and research*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins.
- Steen, Gerard 2009. From linguistic form to conceptual structure in five steps: analyzing metaphor in poetry. In: Brône, Geert–Vandaele, Jeroen (eds.): *Cognitive poetics. Goals, gains, and gaps*. Berlin, New York, Mouton de Gruyter, 197–226.
- Stockwell, Peter 2002. *Cognitive poetics. An introduction*. London, New York, Routledge.
- Strugielska, Ariadna 2014. The place of metaphor in a devolved cognitive linguistics. *Metaphorik.de* 25: 103–27. (URL: <http://www.metaphorik.de/de/journal/25/place-metaphor-devolved-cognitive-linguistics.html>.)
- Sullivan, Karen 2009. Grammatical constructions in metaphoric language. In: Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara–Dziwirek, Katarzyna (eds.): *Studies in Cognitive Corpus Linguistics*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 57–82.
- Tognini-Bonelli, Elena 2001. *Corpus linguistics at work*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Turner, Mark 1991. *Reading minds. The study of English in the age of cognitive science*. Princeton: Princeton University Press.

Simon Gábor

posztdoktor kutató
MTA-TKI, ELTE-BTK

SUMMARY

*Simon, Gábor***A grammar-driven approach to metaphorical meaning**

As a consequence of the so-called “double-edged attitude towards language” (Deignan 2008, 151) in cognitive linguistic metaphor research, we do not know too much about the linguistic structure of metaphorical meaning so far. The study tries to answer the following questions: (1) What is the appropriate grammatical device for identifying metaphorical expressions in a corpus? (2) How can we model the meaning of a linguistic metaphor with the help of this device? It examines various theoretical and descriptive proposals: the principle of domain mapping initiated by the autonomous component (Croft), the method of propositionalization (Steen), and constructional analysis (Sullivan). Instead of autonomy/dependence alignment I propose to use the factor of profile determinance from Cognitive Grammar: the profile determinant of a composition tends to symbolize the source domain of a metaphor (the only exception being the predicating modifier construction), hence it makes the metaphorical mapping identifiable. On the other hand the constructional schema has selectional restrictions regarding the profile of the composite structure, thus metaphorical schema-reconfiguration can be modelled as developing profile correspondence in the process of profile determination. In the second part of the study I demonstrate the descriptive effectiveness of my proposal with a pilot study in which the metaphorical use of the Hungarian verb *megtámad* ‘attack’ is investigated in the Hungarian National Corpus.

Keywords: linguistic metaphor, cognitive grammar, profile determinance, corpus-based research, collocation